

UOT 911.3

İNSAN COĞRAFIYASININ YARANMASI VƏ İNKİŞAF MEYİLLƏRİ

Ç.N.İSMAYILOV

Bakı Dövlət Universiteti

ischingiz@gmail.com

Təqdim edilən məqalə, coğrafiya ixtisası üçün hazırlanmış və tədris proqramına əlavə edilmiş, "İnsan coğrafiyası" adlı yeni fənnin məzmununa dair, bu sahənin yaranması və inkişaf mərhələlərinin açıqlamasına həsr olunmuşdur. Ölkəmizdə indiyədək çap olunmuş coğrafi ədəbiyyatda insan coğrafiyası mövzusunda araşdırmaların yer tapmamasını nəzərə alaraq, təqdim edilən məqalədə ilk dəfə onun definisiyası, predmeti və tədqiqat obyektini verilmişdir. İnsan coğrafiyası sahəsində elmi tədqiqatların vacibliyi, müasir dövrdə sahələrarası istiqamətdə görülən işlərin əhəmiyyətinin artmasından irəli gəlir. Bu sahədə elmi işlərin praktiki və təbii mahiyyətini nəzərə alaraq, müvafiq elmi mərkəzlərdə insan coğrafiyası mövzusunda araşdırmalara üstünlük verilməlidir. Eyni zamanda, respublikamızda ali məktəblərdə tədris ediləcək yeni fənnin elmin müasir tələblərə uyğun aparılmasının vacibliyi göstərilmişdir. İnsan coğrafiyası sahəsində biliklərə sahib olan mütəxəsislərin müxtəlif sahələrdə istifadə edilməsinin üstünlükləri konkret misallar əsasında göstərilmişdir.

Açar sözlər: insan coğrafiyası, iqtisadi və sosial coğrafiya, antropocoğrafiya, mədəni coğrafiya, insanın məkanda fəaliyyəti

Müasir coğrafiya elminin inkişafını, zamanın tələbatına cavab verən, elmlərarası tədqiqatlar müəyyən edir. Bu baxımdan, insan coğrafiyası sahəsi məhsul belə elmlər qrupuna daxil olduğu üçün növbəti inkişaf fazasını keçir. Texnoloji yeniliklərin təbii, insanın məkanda fəaliyyətinin xarakterini və miqyasını dəyişərək, coğrafi obyektlərin sərhədlərinin pozulmasına səbəb olur. Bunun nəticəsində insan coğrafiyasının predmetində də dəyişiklər baş verir. Bütün bunlar insan coğrafiya sahəsində aparılan araşdırmaları aktuallaşdırır.

Ölkəmizdə elm və təhsil sahəsində yeridilən islahatlar, beynəlxalq standartlara əsaslanaraq, Avropanın təhsil məkanı ilə inteqrasiya strategiyasına uyğun aparılır. Bundan irəli gələrək, ixtisasların təsnifatı, tədrisin keyfiyyəti və müvafiq proqramların hazırlanması, təhsilin müddəti, pillələri və qiymətləndirilməsi, ölkəmizin Bolon prosesinə qoşulması çərçivəsində həyata keçirilir. Son illər təhsil sahəsinə aparılan islahatlar, bir tərəfdən yeni ixtisasların açılmasında və digər tərəfdən, öz əhəmiyyətini itirmiş və müasir tələblərə cavab verməyən ixtisasların çıxarılmasında özünü büruzə vermişdir. Eyni zamanda, ənənəvi ixtisaslar üçün hazırlanan tədris planlarında yeni fənlərin daxil edilməsi

müasir zəruriyyətdən irəli gəlmişdir. Bu proses, coğrafiya ixtisası üzrə mütəxəssislərin hazırlanması üçün tərtib olunan yeni tədris planlarında da öz əksini tapmışdır.

İnsan coğrafiya sahəsinin təhlili üçün sistemli yanaşma tətbiq olunmuşdur. Bu sahənin coğrafi tədqiqatlarda mahiyyətini açılmaq məqsədilə tarixi və müqaisəvi üsullar istifadə edilmişdir.

İnsan coğrafiyasının yaranması və inkişafı. Məlum olduğu kimi, qədim dövrlərdə coğrafiya, başlıca olaraq, təbiətin təsviri ilə məşğul olan sahəsi hesab olunurdu. Lakin tədricən, ərazilərin təbiətinin təsviri ilə yanaşı burada yaşayan xalqların məsakunlaşması və əmək vərdişləri haqda məlumatlar verilir. Əhalinin miqrasiyası və yeni ərazilərin mənimsənilməsi üçün daha geniş məlumatların toplanılmasına ehtiyac daim artırdı. Belə meyillər coğrafiya elminin daxilində insanın məkan fəaliyyətinin öyrənilməsinə marağın daha da artmasına səbəb olmuşdur. İri coğrafi kəşflər dövründən sonrakı yüzilliklərdə (XVI-XVIII əsrlərdə) belə məzmunlu əsərlər yazılır.

Bütövlükdə hesab olunur ki, insan coğrafiyasının müstəqil sahə kimi formalaşması XIX əsrin sonu – XX əsrin birinci yarısında əsasən alman antropocoğrafiya məktəbinin (Fridrix Ratsel) və Fransa insan coğrafiya məktəbinin (Vidal de la Blaş) nümayəndələrinin tədqiqatları hesabına baş vermişdir.

Alman alimi Karl Ritter, ilk dəfə olaraq, insanın təbiətlə əlaqəsinin coğrafi təhlilə üçün vacib olduğunu bildirir. Beləliklə, dünyanın ayrı-ayrı bölgələrində insanların məskunlaşmasına, təsərrüfat fəaliyyətinə, əmək vərdişlərinə və mədəniyyətinə həsr olunmuş araşdırmalar çap olunur.

İnsanın təbii mühitlə əlaqəsinin və onun fəaliyyətinin vacibliyini elmi əsasla izah etdiyi üçün K.Ritteri insan coğrafiyasının atası sayırlar. O, təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsinə, coğrafiya elmi üçün ən vacib olduğunu bildirmişdir. Məhs K.Ritterin elmi baxışlarının təsiri altında, digər görkəmli alman alimi Fridrix Ratsel, insan coğrafiyası elminin formalaşmasında böyük rol oynamışdır. Coğrafiyaşünas, etnoqraf, sosioloq və geosiyasətin banisi sayılan Fridrix Ratsel 1882-ci ildə iki cildli «Antopocoğrafiya» əsərini yazaraq, coğrafiyada yeni elmi istiqamətinin əsaslarını qoymağa nail olmuşdur. Əsərin birinci cildi geosiyasətə və ikinci cildi etnoqrafiyaya həsr edilmişdir.

Müəllif bu əsərində əsasən insan və təbiət arasında əlaqələrin ümumi konsepsiyasını əsaslandırmışdır. Burada müəllif antropocoğrafiyanı, xalqların məkanda hərəkətini öyrənən elm kimi təqdim etmişdir. Onun fikrincə, insan tarixinin ilk mərhələlərində, insanın məkanda yerdəyişməsinə təbiət maneçilik etdiyi halda, sonrakı dövrlərdə - artıq insan təbiəti dəyişdirməyə başlayır. Bununla yanaşı, F.Ratsel, ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərdə, təbiətin təsir edici rolu önə çəkərək, coğrafi determinizm konsepsiyasının tərəfdarı kimi çıxış edirdi.

XIX əsrin sonu – XX əsrin birinci yarısında, məhs F.Ratselin səyləri nəticəsində, antropocoğrafiya sahəsində tədqiqatlar Qərbi Avropada geniş inkişaf edir. Bu dövrdə F.Ratselin çapdan çıxmış “Siyasi coğrafiya” (1897) və

“Almaniya. Vətənin tədqiqinə giriş” adlı kitabları xüsusilə diqqəti cəlb edən əsərlər sırasında idi [1]. Bu əsərlərdə insan coğrafiyasına dair müəllifin maraqlı fikirlərindən biri, “yaşayış məkanı” (“*Lebensraum*”) anlayışının coğrafiya elminə gətirilməsi olmuşdur. F.Ratsel hesab edirdi ki, “İnsan fəaliyyətinin məzmunu təbii mühitin parametrləri ilə müəyyən olunur” [2, 31]. Bu fikri geosiyasətdə istifadə edərək, o, dövlətləri, məkan üçün mübarizə aparan canlı orqanizmlərə bənzədirdi. Onun geniş dünya görüşünün formalaşmasına və müxtəlif elmi sahələrdə apardığı tədqiqatlarına, K.Ritterlə yanaşı, zooloq və coğrafiyaşünas M.Vaqner, etnoqraf və etnopsixoloq A. Bastian, geofizik və riyaziyyatçı S.Hüntxer və digərlərinin elmi baxışları böyük təsir göstərmişdir. F.Ratsel apardığı araşdırmalarda əsasən müxtəlif elm sahələrində əldə etdiyi biliklərə söykənmiş və bunun nəticəsində əsaslı və çox dəyərli elmi əsərlərlə adını coğrafiya elminin tarixinə yazmışdır.

XIX əsrin sonu-XX əsrin birinci yarısında Fransada insan coğrafiyasının (*Géographic humaine*) vacib sahələrindən biri olan, coğrafi possibilizm yaranmağa başlayır. Bu sahənin və bütövlüklə insan coğrafiyasının formalaşması məşhur coğrafiyaşünas Vidal de la Blaşın və onun ardıcıllarının fəaliyyəti ilə bağlıdır. V.Blaş, alman antropocoğrafiyası ideyalarından bəhrələnməsinə baxmayaraq, coğrafi fatalizmdən uzaq idi. Fransada insan coğrafiyası sahəsində aparılan tədqiqatlarında əsas metodoloji yanaşma kimi, insan və təbiət arasında harmoniya prinsipi müəyyən edilirdi. Lakin alman coğrafiyaşünaslarından fərqli olaraq, V.Blaş geosiyasi proseslərin təhlilində insanı və onun fəaliyyətini, aparıcı amil kimi, önə çıxardır və possibilizm yanaşmanı həlledici hesab edirdi. Coğrafi tədqiqatlarda diqqət xüsusi olaraq, təbiətin mənzərəsinin təsviri ilə yanaşı, ölkəşünaslıq sahəsində açıqlamalara verilir. Bu dövrdə Fransanın müxtəlif vilayətlərinin tarixi-coğrafi keçmişinə, təbiətin, mədəniyyətin və təsərrüfatın təhlilinə dair əsərlər çapdan çıxır. İnsan coğrafiyasının nəzəri əsasları, ümumiləşdirilmiş halda, Vidal de la Blaşın, 1922-ci ildə çapdan çıxmış, “İnsan coğrafiyasının prinsipləri” adlı kitabında öz əksini tapmışdır [3]. Fransada insan coğrafiyasının konseptual əsaslarının hazırlanması, Qərbi Avropada bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlara böyük təsir göstərmişdir.

İnsan coğrafiyasının yaranması dövründən başlayaraq, eyni zamanda, fəndaxili elmi diferensasiya prosesinin gedişi müşahidə edilir. İnsanın məkanda iqtisadi, siyasi, sosial və mədəni fəaliyyətləri, müvafiq adlar altında, inkişaf etməyə başlayır. İqtisadi və siyasi coğrafiya sahəsində maraqlı əsərlər Almaniya və Böyük Britaniya (Ratsel, Haushofer, Veber, Lyeş, Makkinder və başqaları), sosial və mədəni coğrafiya üzrə - Fransa alimləri (Monteskye, Reklı, V.Blaş və başqaları) tərəfindən hazırlanaraq, çapdan çıxır. Bu istiqamətlərdə tədqiqatlar ABŞ, İsveç, Polşa, Rusiya və digər ölkələrdə davam etdirilir.

Azərbaycanda bu sahədə çox dəyərli ilk elmi əsər, 1921-ci ildə rus dilində çap olunmuş, müəllifi M.Vəliyev-Baharlının, «*Азербайджан: взгляд на географию, природу, этнографию и экономику*» adlı kitabı idi. Müstəqillik dövründə, əsər Azərbaycan dilinə tərcümə olunaraq, ictimaiyyətə təqdim

edildi [4]. Bu əsərdə, Azərbaycan elminin tarixində ilk dəfə olaraq, etnoqenez prolemləri təhlil olunmuş, ölkənin bölgələrdə məskunlaşan əhalinin etnik kökləri və əmək vərdişləri göstərilmişdir.

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq insan coğrafiyası sahəsində elmi diferensasiya prosesinin dərinləşməsi davam etmişdir. Bu dövrdə insanın məkanda təsərrüfat fəaliyyətinə dair yeni iqtisadi-coğrafi məzmunlu tədqiqatlar [5, 6, 7, 8 və s.] və sosial problemlərin ərazi fərqlərinin təhlilinə aid maraqlı araşdırmalar [9, 10, 11, 12 və s.] çapdan çıxır.

İnsan coğrafiyası anlayışının, dəyərli coğrafi ensiklopediyalarda [13, 14, 15, 16 və s.], müxtəlif şəkildə definisiyasının açıqlanmasına baxmayaraq, ümumiləşdirilmiş şəkildə, qeyd etmək olar ki, bu sahə insanın məkanda bütün növ fəaliyyətinin təhlili və izahını verməklə məşğuldur. Beləliklə, insan və onun məkan fəaliyyətində yaratdıqları, coğrafi araşdırmalarda, əsas tədqiqat obyektinə çevrilir və nəticə etibarlı ilə, insan olmadığı yerdə insan coğrafiyasının predmeti, demək olar ki, heçə enir. Eyni zamanda, insan coğrafiyası, sahələrarası coğrafi elmi istiqamət olaraq, müasir dünyanın anlanılması üçün ümumiləşdirilmiş coğrafi biliklərin formalaşmasına imkan yaradır. İnsanın məkan fəaliyyəti ilə bağlı sahəni Qərb ölkələrində “İnsan coğrafiyası” (“Human Geography”) adlı fənn əsasında tədris edilir.

İnsan coğrafiyası sahəsində biliklərin yeridilməsi və mütəxəssislərin hazırlanması məsələsi.Yaxın keçmiş dövrdən başlayaraq coğrafiya ixtisasında mütəxəssislərin hazırlanmasında fənlər əsasən fiziki- və iqtisadi coğrafiya sahələri üzrə hazırlanmış dərslər proqramları əsasında tədris edilirdi. Əgər fiziki coğrafiya istiqamətində tədris edilən fənlər (yerşünaslıq, geomorfologiya, torpaqşünaslıq, hidrologiya, meteorologiya və s.) bütövlükdə beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş standartlara uyğun hazırlanırdısa, iqtisadi coğrafiya sahəsində fənlərin seçimi və tədrisi bilavasitə zamanın ideoloju tələbləri əsasında aparılırdı. Bu səbəbdən, müstəqillik dövrünədək, iqtisadi coğrafiya sahəsində fənlərin tədrisi və elmi tədqiqatlar, başlıca olaraq, insanın iqtisadi fəaliyyətinin izahını əhatə edirdi. Nəticədə, siyasi (elektoral coğrafiya, geosiyasət, limologiya, coğrafi konfliktologiya və s.), sosial (coğrafi demoqrafiya, konfesional coğrafiya, gender coğrafiyası, idmanın coğrafiyası, istehlakın coğrafiyası, yaşayış tərzinin coğrafiyası və s.) və mədəni coğrafiya (davranışın coğrafiyası, koqnitiv coğrafiya, zamanın coğrafiyası və s.) sahələri inkişaf etməmişdir. Sosial coğrafiya sahəsində yalnız əhali coğrafiyası və rekreasiya coğrafiyası istiqamətləri inkişaf edirdi. Təbii ki, belə halda insanın, coğrafi baxımdan, hərtərəfli fəaliyyətinin öyrənilməsi haqda söhbət gedə bilməzdir. Yaranmış çatışmazlıqları nəzərə alaraq, 90-ci illərdən başlayaraq, məkanda insan fəaliyyətinin kompleks şəkildə açıqlandırılması məqsədi üçün tədrisdə yeni (sosial və siyasi coğrafiya istiqamətində) fənlərə və elmi araşdırmalarda müvafiq mövzular üzrə tədqiqatlara üstünlük verilirdi. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiyası Komissiyası tərəfindən hazırlanmış doktortura üzrə ixtisaslar siyahısına, ölkəmiz üçün yeni olan, “İnsan coğrafiyası”

adlı ixtisas şifri daxil edilib. Lakin bu yeniliyi birmənalı qəbul etmək və məqsədə uyğun hesab etmək düzgün olmaz. Çünki, məhs bu sahə üzrə, hələ ki, respublikamızda ixtisaslı mütəxəssislərin olmaması məsələnin həllini çətinləşdirir. Bura aydınlıq gətirmək üçün, hesab edirəm ki, insan coğrafiyası sahəsinin mahiyyəti və bütövlükdə coğrafiyada yeri haqqında elmi müzakirələrin aparılması tələb olunur. Bu məsələnin vacibliyi ondan irəli gəlir ki, respublikamızda insanın məkan fəaliyyətinə aid, iqtisadi və sosial coğrafiya sahəsində elmi araşdırmalara xüsusi diqqət verilir. Bunula bağlı, maraqlı statistik faktı nümunə kimi göstərmək olar. Respublikamızda coğrafiya sahəsində aparıcı elmi mərkəzi olan, AMEA-nın H.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunda, 1993-2019-cu illər ərzində 88 sayda dissertasiya işi müdafiədən keçmişdir, onların 77-si iqtisadi və sosial coğrafiyası sahəsinə aid olmuşdur. Bu kimi meyilləri nəzərə alaraq, insan coğrafiyasına dair tədqiqatların coğrafiyada yerinin açılmasına ehtiyac vardır.

Keçmiş SSRİ respublikalarının bir çoxunda (Rusiya, Belarus, Qazaxıstan, Kırğızıstan, Özbəkistan və s.) “insan coğrafiyası” əvəzinə, məzmunca oxşar olan, sosial-iqtisadi coğrafiya (ictimayi coğrafiya) termini istifadə olunmaqdadır. Azərbaycanda əsasən “iqtisadi və sosial coğrafiya” anlayışı daha geniş istifadə edilir. Keçmiş sovet respublikalarında çap olunmuş coğrafi ədəbiyyatda və ensiklopedyalarda, sosial-iqtisadi coğrafiya (yaxud ictimayi coğrafiya) anlayışının izahı, məzmunca insan coğrafiyasının tərifinə oxşar şəkildə verilir. Rusiyada çap olunmuş coğrafi ensiklopediyaların birində bildirilir ki, “sosial-iqtisadi coğrafiya - cəmiyyətin ərazi təşkili, onun qanun və qanunauyğunluqlarını öyrənən coğrafi elmlər sistemidir” [17, 240].

İnsan coğrafiyası və ona oxşar ictimai coğrafiya anlayışlarının ümumiləşdirilmiş izahı, insanın məkanda müxtəlif istiqamətlərdə fəaliyyətinin öyrənilməsini zəruri edirdi. Bundan irəli gələrək, insan coğrafiyasının daxilində müstəqil elmi sahələr kimi, mədəni, tarixi, rekreasiya, dini, koqnitiv, hərbi, behavior (davranış), cinahiyət, feminist və digər coğrafiya sahələri inkişaf etməyə başlamışdır.

Xarici ölkələrin təcrübəsi onu göstərir ki, insan coğrafiyası sahəsində biliklərə sahib olan mütəxəssislər, müxtəlif sahələrdə çalışmaq üçün, hərtərəfli bacarıqlara malik olurlar. Bundan irəli gələrək, bir çox ölkələrin ərazi idarəetmə strukturlarında müvafiq sahə üzrə ixtisaslaşmış qurumlar yaradılmışdır. Məsələn, ABŞ-ın Dövlət Departamentində, keçən əsrin ikinci yarısında, “Coğrafiya” idarəsi fəaliyyət göstərirdi. Şəhərsalma, arxitektura və regional planlaşdırılma idarələrində coğrafiyaşünaslar fəaliyyət göstərilirlər. Lakin ölkəmizdə coğrafiyaşünaslar bu sahələrdə, demək olar ki, təmsil olunmamışlar. Bunun nəticəsi kimi, inşa edilmiş bəzi obyektlərin fəaliyyəti dayanmış və ölkə iqtisadiyyatına xeyli ziyan dəymişdir. Məsələn, Bakının Bayıl qəsəbəsindəki sürüşmə zolağında baş vermiş torpaq sürüşməsi, respublikanın digər bölgələrində subasma ərazilərinin genişlənməsi, ekoloji gərgin ərazilərin yaranması, ticarət obyektlərin uğursuz yerləşdirilməsi və digər dəyişikliklər, məhz coğrafiyaşünas mütəxəssislərin bilik və bacarıqlarının istifadə edilməməsi ilə izah olunmalıdır.

Əfsuslar ki, bir çox müəssisə və təşkilatlar, hələ də, ixtisaslı mütəxəssislərin əldə edilməsi üçün, ali tədris ocaqları ilə birgə fəaliyyət qurmaq marağında deyillər. Bunu aradan qaldırmaq üçün, tələbələrin istehsalat təcrübələrinin daha səmərəli keçirilməsi və tədris mərkəzləri ilə, işə qəbullu bağlı, müvafiq müqavilələrin bağlanması faydalı olardı.

Son onilliklər, sahələrarası tədqiqatların inkişafı və postmodern ideyaların üstünlük etdiyi dövrdə, iqtisadi və sosial coğrafiyanın tədqiqat obyektinə, predmetinə, tədqiqat metodologiyasına və tətbiq edilən metodlara tədricən dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Belə meyillər, insanın psixologiyasında, yaşayış tərzində, mənəvi, əxlaqi və bütövlükdə ümumi dəyərlərin qiymətləndirilməsində cərəyan edən transformasiyalarla əlaqədardır. Qlobal iqlim dəyişikliyi, təbii kəlakizmlər, sosial və siyasi gərginliklər, üstəlik planetar miqyaslı, COVID-19 virus pandemiyasının yayılması və bütövlükdə cəmiyyətdə baş verən proseslərin gedişi insanın gələcək yaşayışı üçün təhlükəli inkişaf trayektoriyasına yönəldə bilər.

Nəticə. Aparılmış təhlilə əsasən qeyd etmək olar ki, insan coğrafiyası sahəsinin öyrənilməsi respublikamızda, hələ ki, lazımi səviyyədə deyildir. Bu sahədə, demək olar ki, hansısa bir ciddi elmi araşdırma da yoxdur. Bu boşluqları aradan qaldırmaq üçün aşağıdakı məsələlərə aydınlıq gətirmək və bu istiqamətdə müvafiq işlərin aparılması tələb olunur:

1. İnsan coğrafiyası, insanın məkanda fəaliyyətinin, müxtəlif sahələrdə (iqtisadi, siyasi, sosial, ekoloji, mədəni, mənəvi və s.) təzahürünü və ətraf mühitlə qarşılıqlı münasibətini öyrənir.
2. Ali təhsil ocaqlarında “coğrafiya” ixtisası üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasında, insan coğrafiyası fəninin tədrisi, inkişaf etmiş ölkələrin bu sahədə əldə etdiyi təcrübəsini nəzərə alaraq, müasir tələblərə uyğun aparılmalıdır. Yeni fənnin tədrisi üçün coğrafiya sahəsində respublikanın aparıcı tədris mərkəzində (ilk öncə BDU-da) “İnsan coğrafiyası” dərslisi nəşr edilməlidir. Dərslinin çapdan çıxması, ali təhsil müəssisələrində, yeni fənnin tələbələr tərəfindən mənimsənilməsində köməklik etməsinə ümid bəsləmək olar.
3. Respublikada aparılan elmi-tədqiqat işlərinin planlaşdırılmasında insan coğrafiyası sahəsində elmi mövzulara üstünlük verilməlidir.
4. İnsan coğrafiyası sahəsində yüksək biliklərə sahib olan mütəxəssislərin dəyərini nəzərə alaraq, onların müxtəlif sahələrdə istifadə edilməsi üçün lazımi şəraitin yaradılması tələb olunur.
5. İnsan coğrafiyası sahəsinin coğrafiya elmləri sistemində yeri və predmeti ilə bağlı tam aydınlığın təmin olunması üçün elmi müzakirələrin aparılmasını məqsəduyğun hesab edirəm.

ƏDƏBİYYAT

1. Ратцель Фридрих. География. Современная иллюстрированная энциклопедия. М.: Росмэн. Под ред. проф. А.П.Горкина. 2006, 370 с.
2. Wanklyn, Harriet. Friedrich Ratzel, a Biographical Memoir and Bibliography. Cambridge, Cambridge University Press: 1961,96 p.
3. Geoffrey J. Martin. All Possible Worlds. A History of Geographical Ideas. Fourth Edition. Oxford: Blackwell, 2005, 624 p.
4. Vəlili (Baharlı) M. Azərbaycan (coğrafi-təbii, etnoqrafik və iqtisadi mülahizat), Bakı: Azərnaşr, 1993, 208 s.
5. Barnes T.J., Peck, J., Sheppard, E. and Tickell, A. (eds.) Reading Economic Geography, Oxford: Blackwell.2003,479 p.
6. Hudson R. Economic Geographies: Circuits, Flows and Spaces. 2004, 468 p.
7. Yuko Aoyama, James T. Murphy, and Susan Hanson. Key concepts in economic geography. SAGE, London, Thousand Oaks, 2011, 288 p.
8. Neil M. Coe, Philip F. Kelly, Henry W. C. Yeung. Economic Geography: A Contemporary Introduction. London. John Wiley & Sons, 2013, 576 p.
9. Harvey David. Social Justice and the City. London: Arnold. 1973, 336 p.
10. Jennifer Wolch, Michael Dear. The Power of Geography (RLE Social & Cultural Geography): How Territory Shapes Social Life. Routledge, 2014, 400 p.
11. Michael Pacione. Social Geography: Progress and Prospect. Croom Helm, 1987, 328 p.
12. Fran Tonkiss. Space, the City and Social Theory: Social Relations and Urban Forms. Polity, 2006, 176 p.
13. Derek Gregory et al. The Dictionary of Human Geography, 5th Edition. Wiley-Blackwell. 2009, 1072 p.
14. Rob Kitchin, Nigel Thrift. International Encyclopedia of Human Geography.1st Edition, Elsevier Science, 2009, 8250 p.
15. Alisdair Rogers, Noel Castree, and Rob Kitchin. A Dictionary of Human Geography. Oxford University Press, 2013, 8350 p.
16. Audrey Kobayashi. International Encyclopedia of Human Geography. 2nd Edition. Elsevier, 2019, 7242 p.
17. Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник. Отв. ред. А.П.Горкин. Смоленск: Ойкумена, 2013, 328 с.

ЗАРОЖДЕНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГЕОГРАФИИ ЧЕЛОВЕКА

Ч.Н.ИСМАИЛОВ

РЕЗЮМЕ

Представленная статья посвящена раскрытию особенностей зарождения и тенденций развития нового курса, введенного в учебный план подготовки географов, под названием «География человека». Принимая во внимание отсутствие каких-либо исследовательских разработок в этой области в географической литературе страны, в представленной статье впервые даны дефиниция, предмет и объект исследования географии человека. Значимость научных исследований в области географии человека исходит из возрастающей потребности разработок в сфере междисциплинарных работ. Учитывая практическое и прикладное значение научных обобщений в этой области, при выборе направлений научных разработок, в соответствующих научных центрах приоритет должен отдаваться тематике по географии человека. Вместе с тем, в статье показана значимость преподавания курса география населения в высших учебных заведениях респуб-

лики, на основе современных требований развития науки. Приведены конкретные примеры преимуществ использования специалистов в различных областях, обладающие основательными знаниями в области географии человека.

Ключевые слова: география человека, экономическая и социальная география, антропогеография, культурная география, пространственная деятельность человека

ORIGIN AND DEVELOPMENT TRENDS OF HUMAN GEOGRAPHY

Ch.N.ISMAYILOV

SUMMARY

The presented article is devoted to the disclosure of the peculiarities of the origin and development trends of a new course, introduced into the curriculum for the training of geographers, entitled "Human Geography." Taking into consideration of the lack of any research development in the field of geographical literature of the country for the first time the definition, subject and object of study of human geography are given in this article. The importance of scientific research in the field of human geography comes from the growing need for development in the field of interdisciplinary work. Taking into account the practical and applied value of scientific generalizations in this area, when choosing the directions of scientific development, in the corresponding research centers, priority should be given to topics on human geography. At the same time, the article shows the importance of teaching the course of population geography in higher educational institutions of the republic, based on the modern requirements of the development of science. Specific examples are given of the benefits of using specialists in various fields with solid knowledge of human geography.

Key words: human geography, economic and social geography, anthropogeography, cultural geography, spatial human activity